

Tohinoa Akó

“Ko e ‘ilo ko ia ‘oku lekooti fakaleleí, ko e ‘ilo ia ‘oku ma’u ‘i he taimi ‘o e faingata’á. ‘Oku totonu ke tauhi ‘a e fakamatala fakalaumālie pelepelengesí, ‘i ha feitu’u toputapu pea ‘oku fakahaa’i ai ki he ‘Eikí ho’o mahu’inga’ia aí. ‘Oku hanga ‘e he tō’onga mo’ui ko iá ‘o fakatupulaki e faingamālie ke ke ma’u ai ha maama ‘oku lahi angé.”

Richard G. Scott, “Acquiring Spiritual Knowledge,” *Ensign*, Nov. 1993, 88.

KO E FĀMILÍ

KO HA FANONGONONGO KI MĀMANI

KO E KAU PALESITENISI 'ULUAKÍ PEA MO E FAKATAHA ALĒLEA 'O E KAU 'APOSETOLO 'E TOKO HONGOFULU MĀ UA 'O E SIASI 'O SISŪ KALAISSI 'O E KAU MĀ'ONI'ONI 'I HE NGAAHI 'AHO KIMUI NÍ

KO KIMAUTOLU, KO E KAU PALESITENISI 'ULUAKÍ pea mo e Fakataha Alēlea 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā UA 'O e Siasi 'O Sisū Kalaisi 'O e Kau Mā'oni'oni 'I he Ngaahi 'Aho Kimui Ní, 'oku mau fakahā hení 'i he loto mālu'i ia, ko e malí 'i ha vā 'o ha tangata mo ha fefine na'e tu'u'uni ia 'e he 'Otuá pea ko e fāmili ko e uho ia 'o e palani' a e Fakamo'u ki he iku'anga ta'engata' 'O 'Ene fānau.

KO E KAKA KOTOA PĒ—'a e tangata mo e fefine—na'e fakatupu ai 'i he tatau 'o e 'Otuá. Ko e tokoa taha fakalo'i tuitui kotoa pē ko e fohā mo e 'ofefine ia 'o ha mātu'a fakalangi, pea 'i he'ene peheé, 'oku ma'u ai 'e he tokoa taha kotoa pē ha natula fakalangi pe mo ha iku'anga pau. Ko e tu'unga tangata pe fefiné ko ha 'ulungāainga mahu'inga ia 'oku 'ilo'i ai 'a e tu'unga mo taumū'a 'o e tokotaha fakafo'i tuitui, 'i he maama fakalaumālié, mo e mo'u'i fakamafelié pea mo e ta'engatá.

IHE MAAMA FAKALAUMĀLIÉ, na'e 'ilo'i ai mo hū 'a e ngaahi fohā mo e ngaahi 'ofefine fakalaumālié ki he 'Otuá ko 'enau Tamai Ta'engatá mo nau tali 'a 'Ene palani' e tu'unga ai ha lava 'a 'Ene fānau 'o ma'u ha sino fakamāmani pea mo ha taukei 'i he māmaní ka fakalakalaka hake ki he haaohaoa mo 'ilo'i fakapapau 'a honau iku'anga fakalangi 'i he'ena tu'u ko e 'ea hoko ki he mo'u tā'e-ngatá. 'Oku fakangofua'i a'e he palani fakalangi 'i e fiefia' a e feohi fakafamilié ke tolonga atu 'o 'oua na'a ngata pē 'i he fa'itoká. 'Oku faka'ata foki 'e he ngaahi ouao mo e ngaahi fuakava topupatu 'i he ngaahi tempile topupatu ki he tokoa taha kotoa pē ke ne foki ki he 'ao 'o e 'Otuá pea mo e ngaahi famili ke fakataha'i 'o ta'engata.

OKU FEKAU'AKI 'A E FUOFUA FEKAU na'e tuku 'e he 'Otuá kia 'Ātama mo 'Iví pea mo e me'a te na malava 'i hona tu'unga fakae-mātu'a, ko e husepāniti mo e uaifi. 'Oku mau fakahā ai hení 'oku kei tu'u ma'u pē 'a e fakeloa ki a 'e 'Otuá kia He'ene fānau ke nau fanafanau mo fakatokolahí 'a māmaní. 'Oku mau toe fakahā foki hení kuo 'osi tu'u'uni 'e he 'Otuá ki toki ngāue'aki pē 'a e ngaahi mālohi topupatu 'o e fakatupú 'e ha tangata mo ha fefine, kuo na 'osi malí fakalao ko ha husepāniti mo ha uaifi.

OKU MAU FAKAHĀ HENÍ ko e founga ko ia 'oku fakatupu ai 'e mo'u'i fakamafelié, ko ha tu'u'uni fakalangi ia. 'Oku mau faka-mo'oni atu ki hono haaohaoa 'o e mo'u'i pea mo hono mahu'inga 'i he palani ta'engata 'a e 'Otuá.

OKU 'I AI HA FATONGIA TOPUPATU 'O E HUSEPĀNITI MO E UAIFI ke na fe'ofa'aki mo fetauhī'aki pea ki he'ena fānau foki. He 'Ko e

fānau ko ha tofi'a mei he ['Eiki]'' (Saame 127:3). 'Oku ma'u 'e he mātu'a ha fatongia topupatu ke ohi hake 'a 'enau fānau 'i he 'ofa mo e mā'oni'oni, mo tokonaki ma'a 'enau ngaahi fie ma'u fakatu-a-sinō mo fakalaumālié, pea hino'i kinautolu ke nau fe'of'o fanio mo fetauhī'aki, tauhi 'a e ngaahi fakau 'a e 'Otuá, pea hoko ko ha kau tangata'i fonua tauhi lao 'i ha feitu'u pē 'oku nau nofo ai. Kuo pau ke 'eke'i mei he husepāniti mo e uaifi—'a e fa'mo e tamai—'i he 'ao 'o e 'Otuá e anga 'o 'enau fakahoko 'o e ngaahi fatongia ni.

KO E FĀMILÍ ko e tu'u'uni ia 'a e 'Otuá. 'Oku mahu'inga 'a e malí 'a e tangatá mo e fefiné ki He'ene palani ta'engatá. 'Oku ma'u ai'e he fānau ha totolu ke fānau'i kinautolu 'i he ngaahi ha'i 'o e nofo malí, pea ko ohī hake kinautolu 'e ha tamai mo ha fa'e 'oku na tauhi 'a e ngaahi fuakava 'o e malí 'i he fai'orūngāa kakato. Ko e fiefia ko ia 'i he mo'u'i fakafamilié 'oku meimeie ke tokia'usia pē ia 'i he taimi kuo langa ai 'a e famili 'i he ngaahi akonaki 'a e 'Eiki ko Sisū Kalaisi. 'Oku fa'u mo pukepuke 'a enofo-malí mo e ngaahi famili 'oku fieia'i he ngaahi tefti'o mo'oni 'o e tu', lotú, fakatomalá, fā'a fakamolemolé, faka'apa'apá, 'ofá, manava'ofá, ngāue, pe mo e ngaahi 'ekitiviti' 'oku fakatupulaki. Tu'unga 'i ha palani fakalangi, 'oku 'a e ngaahi tamai ai, ke nau pule'i honau famili 'i he 'ofa mo e mā'oni'oni pea ko honau fatongia ke tokonaki 'a e ngaahi fie ma'u 'o e mo'u'i pea mo ha malu'i ma'a honau ngaahi famili. Ko e tefti'o'i fatongia 'o e ngaahi fa'eé ke lehilehi'i hake 'a 'enau fānau. The ngaahi fatongia topupatu ni, 'oku ha'isia ai 'a e ngaahi tamai mo e ngaahi fa'eé ke nau fetokoni'aki ko ha kaungāngāue tu'unga tatau. Ka 'e fie ma'u ke fai ha liliu fakafo'i tuitui ia 'o ka hoko ha fai'inga'a'a fakaeino, mate, pe ko ha ngaahi toe tūkungā kehe. 'Oku totolu ke tokoni 'a e kāinga ofi 'i hono fia ma'u.

OKU MAU FAKATOKANGA ATU ko e ní'ihí fakafa'i tuitui ko ia 'oku nau maumau'i 'a e ngaahi fuakava 'o e anga-má'a, 'i kinautolu 'oku nau ngaahi kovi'i 'a e malí pe fānau, pe 'oku'ikai ke nau fakahoko honau ngaahi fatongia fakafamili, te nau tu'u 'i ha 'ahu 'o fai ha fakamatola 'i he 'ao 'o e 'Otuá. Ko e tahá, 'oku mu toe fakatokanga atu 'e hanga 'e he moyetevete 'o e famili 'o 'omí ki he kaka'fakatātuhā, tukui koló mo e ngaahi pule'angá 'a e ngaahi fakamamahi na'e kikití'e he kau palofiti 'o e kuóngā muá mo onopōni.

OKU MAU KOLE AI ki he tangata'i fonua falala'anga mo e kau 'ofisa fakapule'angá 'i he feitu'u kotoa pē ke mou poupoi'i 'a e ngaahi lao kuo fokotu'ke ne pukepuke mo fakamāloha 'a e fāmili 'i he'ene hoko ko e tefti'o'i 'iuniti mahu'inga 'e e sosaietí.

*Na'e lau 'a e fanonganongó ni 'e Palesiteni Kötöni B. Hingikeli ko ha konga ia 'o 'ene pōpoaki 'i he Fakataha'anga
Lahi 'a e Fine'ofá 'a ia na'e fakahoko 'i he 'aho 23 'o Sepitema 1995, 'i Sōleki Siti 'i 'Iutā.*

KO E KALAISSI MO'UÍ

KO E FAKAMO'ONI 'A E KAU 'APOSETOLÓ

KO E SIASI 'O SISU KALAISSI 'O E KAU MÁ'ONI'ONI 'I HE NGAAHI 'AHO KIMUI NÍ

Ihe'etau fakamanatua hono 'alo'i 'o Sisū Kalaisi he ta'u 'e uafe kuo hilī, 'oku mau fakahoko atu ai 'emau fakamōoni ki he mo'oni 'Ene mo'u'i ta'e ma-fakatatauā, pea mo e haohaoa 'Ene feilaualau fakalelei ma'ongō'ongá. Kuo te'eki ki 'ai ha taha kuo 'ai hanō mālohi pehē kia kinautolu kotoa kuo mo'ui, pe 'e mo'ui he funga 'o māmanī.

Ko e Sihova Ma'ongo'onga ia 'o e Fuakava Motu'a, ko e Misaiā ia 'o e Fuakava Fōtū. Fakatatau mo e fakahinohino 'Aene Tamai, na'a Ne hoko ai ko e Tupu'anga 'o e māmanī. 'Na'a ngaohi 'e ia 'a e me'a kotoa pē; pea na'e 'ikai ha me'a 'e ngaohi kai 'iate ia pē' (Sione 1:3). Neongo na'e 'ikai ha'ane angahala, ka na'e papaitaiao Ia ke fakakakato 'a e mā'ōnōni kotoa pē. Na'e "fā'a fe'alauaki 'o fai lelei" (Ngāu 10:38), ka na'e fehi'anekina ai ia. Ko 'ene ongoon-goleleí ko ha pōpoaki ia 'o e melino mo e 'alo'ofa. Na'a ne kōlenga 'a e taha kotoa ke muimui ange 'i He'ene sipingā. Na'a Ne fononga foki 'i he ngaahi halā 'o Pālesitainē, fakamo'ui 'a e mahāki, faka'a 'a e ku'i, pea mo fokotu'u 'a e matē. Na'a ne akoi hono mo'oni 'o itānitī, 'a hono mo'oni 'o 'etau tomu'a kiu'i 'i he te'eki ke 'i ai 'a e māmanī, 'a e taumu'a 'o 'etau mo'ui 'i he māmanī, pea mo e malava ke tau hoko ko e ngaahi foħa mo e ngaahi 'offine 'o e 'Otua, 'i he mo'ui ka hoko maí.

Na'a Ne fokotu'u 'a e sākalamēniti ko ha fakamanatu 'o 'Ene feilaualau fakalelei ma'ongō'ongá. Na'e puke pōpula ia pea tukuaki'i 'ha ngaahi me'a loi, pea tautea ia ke fakatōlia'i 'a e kau fakatangā, pea tautea ai ke ne pekia 'i he kolosi 'i Kalevalé. Ne Ne foaki Ene mo'u'i ko ha fakalelei ki he ngaahi angahala 'a e fa'ahinga 'o e tangatā kotoa. Ne hoko ia ko ha me'a'ofa -ma'ongō'onga ko e fakafona-fonga 'o e kakai kotoa pē 'e fafaiangē pea mo'ui 'i he funga māmanī.

'Oku mau fakamo'oni 'i he loto mālu'a ko 'Ene mo'ui, 'ia 'oku mahu'inga fai ki he hisitōlia kotoa 'o e tangatā, na'e 'ikai kamata ia 'i Pētelihema pe 'osi 'i Kalevale. Ko e 'Alo Lahi Taha ia 'o e Tamai, ko e 'Alo pē Taha ne Fakatupu 'i he kakanō, ko e Huhu' 'o e māmanī.

Na'e toetu'u ia mei he fa'itokā ke ne "hoko ia ko e 'uluaki fua 'o kinautolu na'e mohē" (1 Kolinitō 15:20). 'I He'ene hoko ko e 'Eiki kuo Toetu'u, ne 'a'ahi ai ki he lotolotonga 'o kinautolu Ne 'ofa ai 'i he mo'ui ní. Na'e toe ngāue foki 'i he lotolotonga 'o 'Ene "fanga sipi kehe" (Sione 10:16) 'i he kuonga mu'a 'i Amelika. 'I hotaua kuongá ni, ne hā ai mo 'Ene Tamai ki he kīi tamasi'i ko Siosefa

Sāmitā, 'o ne fakafe'ao mai ai 'a e tala'ofa ko ia ne fai fuoloa ko e "kuonga 'o e kakato 'o e ngaahi kuonga" (Efesō 1:10).

Na'e fakamatatala'i 'e he Palōfita ko Siosefa 'e Kalasi Mo'u'i 'o pehē: "Na'e tatau 'a hono ongo fofongā mo e ulo 'o e afi; na'e hinē-hina 'e lou'ulu 'o hono 'ulū 'o hangē ko e sinou ma'a; na'e ulo hono fofongā 'o mahuli ange 'i he ngingila 'o e la'aā; pea na'e tatau hono le'ō mo e tafe mālohi 'o e ngaahi vai lahi, 'io 'a e le'o 'o Sihovā 'oku pehē:

"Ko au ko e 'uluaki mo e ki mui; ko au ia 'a ia 'oku mo'ui, ko au ia 'a ia na'e fakapōngi; ko homo taukapo au ki he Tamai" (T&F 110:3-4).

Na'e toe pehē foki 'e he Palōfita fekau'aki mo Ia: "Pea ko'enī, hili 'a e ngaahi fakamo'oni lahi kuo fai 'o kau kiate Iā, ko e fakamo'oni fakamuiumi taha 'eni 'okū ma fai 'o kau kiate Iā: 'Okū ne mo'ui!"

"He ne ma mama kiate Ia, 'io, 'i he nima to'omata'u 'o e 'Otua; peā ma fanongo ki he le'o 'oku fakamo'oni'ko e 'Alo pē Taha ia na'e fakatupu 'e he Tamai—

"Pea kuo fakatupu, pea na'e fakatupu 'a e ngaahi māmā 'e ia, pea 'iate ia, pea meiate ia, pea 'oku fakatupu 'a hono kakai 'o iā, ko e ngaahi foħa mo e ngaahi 'offine ki he 'Otua" (T&F 76:22-24).

'Oku mau fakaha'a'i 'i he lea fakamātoato kuo 'osi fakafoki mai Hono lakanga fakataula'eikī mo Hono Siassi ki he funga māmanī — "pea kuo fokotu'u ki he tu'ungā . . . 'a e kau 'aposetolo mo e kau palōfita, ko hono fu'u makatuliki 'a Sisū Kalaisi pē" (Efesō 2:20).

'Oku mau fakamo'oni 'e 'ai 'a e 'aho 'e to hā'ele mai ai ki he māmanī, "Pea 'e fakahā 'a e nāunau 'o [e 'Eiki], pea 'e mama kai ai 'a e kakai kotoa pē" (Isaia 40:5). Te Ne pule ia ko e Tu'i 'o e Ngāahi Tu'i mo e 'Eiki 'o e Ngāahi 'Eiki, pea 'e peluki 'a e tui kotoa pē, mo vete 'a e 'elelo koton 'i he'enua hū kaite Iā. Te tau tu'u takitaha kotoa pē ke Ne fakamāu'i 'o fakatatau mo 'etau ngaahi ngāue pea mo e ngaahi holi 'a hotau lotō.

'Oku mau fakamo'oni, 'i he'ema hoko ko 'Ene kau 'Apōsetolo mo'oni kuo 'osi fakanofo — ko Sisū ko e Kalaisi Mo'u'i Ia, ko e 'Alo ta'e fā'amate 'o e 'Otua. Ko e Tu'i Ma'ongō'onga ia ko 'Imānielā, 'oku tu'u he 'ahō ní 'i he to'omata'u 'o 'Ene Tamai. Ko la 'a e maama, mo e mo'ui, pea mo e 'amanaki lele'ianga 'o e māmanī. Ko Hono 'alungā, ko e hala ia 'oku fakatau ki he fiefia 'i he mo'ui ko 'enī pea mo e mo'ui ta'engata 'i he maama ka hoko maí. Fakafeta'i ki he 'Otua 'i He'ene me'a'ofa ta'e ma-fakatatau mai 'aki Hono 'Alo fakalangi.

KO E KAU PALESITENISI 'ULUAKI

*James W. L. Lānae
Thomas R. Mongeon
James G. Faust*

'Aho 1 'o Sānuali 2000

KO E KÖLOMU 'O E KAU 'APOSETOLO 'E TOKO HONGOFULU MÄ UÁ

*Boggs Parker
L. Scott Derry
Doris Bishop
Neal A. Maxwell
Russell M. Nelson
Dallin H. Oaks*

*M. Russell Ballard
Joseph B. Wirthlin
Richard G. Scott
Kurt D. Hales
Jeffrey R. Holland
Henry B. Eyring*

KO E FAKAFOKI MAI ‘A E KAKATO ‘O E ONGOONGOLELEI ‘O SISU KALAISSI

KO HA FANONGONONGO KI MAMANI ‘O E TA‘U UANGEAÚ

KO E KAU PALESITENISI ‘ULUAKI PEA MO E FAKATAHA ALÉLEA ‘A E KAU ‘APOSETOLO ‘E TOKO HONGOFULU MĀ UA ‘O E SIASI ‘O SISU KALAISSI ‘O E KAU MĀ‘ONI‘ONI ‘I HE NGAahi ‘AHO KIMUI NÍ

‘Oku mau fakahā ‘i he loto mālu‘ia ‘oku ‘ofa ‘a e
‘Otuá ‘i He‘ene fānau ‘i he pule‘anga kotoa pē ‘i he
māmāni. Kuo foaki mai ‘e he ‘Otuá ko e Tamaí ‘a e fānau‘i
fakalangi, ‘a e mo‘ui ta‘e-mafakatatauá, mo e feilaulau
fakalelei ta‘efakangatangata ‘a Hono ‘Alo ‘Ofa‘anga ko
Sisū Kalaissi. Na‘e toe tu‘u ‘a Sisū mo ikunai ‘a e maté
‘aki e mālohi ‘o e Tamaí. Ko Ia hotau Fakamo‘u, hotau
Fa‘ifa‘itaki‘angá, pea mo hotau Huhu‘.

‘Iha pongipongi faka‘ofo‘ofa ‘i he ta‘u ‘e uangeau kuo hilí,
‘i he fa‘ahita‘u failau ‘o e 1820, na‘e fononga ai ‘a e talavou
ko Siosefa Sāmitá ‘i he‘ene fekumi ke ‘ilo pe ko e fē e siasi
ke kau ki aí, ‘o lotu ‘i he vao ‘akau ofi mai ki hono ‘apí ‘i
he fakatokelau ‘o Niú ‘Toke, USA. Na‘e ‘i ai ha‘ane ngaahi
fehu‘i fekau‘aki mo e fakamo‘ui ‘o hono laumālié pea
na‘a ne falala ‘e fakahinohino‘ia ‘i he ‘Otuá.

‘Oku mau fakahā ‘i he loto-fakatokilalo, ko e tali ki he lotu
‘a Siosefá, na‘e hā mai akiate ia ‘a e ‘Otuá ko e Tamaí mo
Hono ‘Alo ko Sisū Kalaissi, pea na‘e kamata ai e “[fakafoki
mai] ‘o e me‘a kotoa pe” (Ngāue 3:21) ‘o hangē ko ia ne
tomu‘a kikite‘i ‘i he Tohi Tapú. ‘I he mata me‘a-hā-mai ko
‘ení, na‘a ne ‘ilo ai na‘e hili e pekia ‘a e fuofua kau ‘Apo-
setoló, na‘e mole mei he māmāni ‘a e Siassi ‘o Kalaissi ‘i he
Fuakava Fo‘ou. ‘E hoko ‘a Siosefa ko ha konga mahu‘inga
‘o hono fakafoki māfai.

‘Oku mau fakamo‘oni‘i na‘e omi ha kau talafekau fakahangi
‘o fakatatau ki he fakahinohino ‘a e Tamaí mo e ‘Aló, ‘o
fakahinohino‘i ‘a Siosefa mo toe fokotu‘u e Siassi ‘o Sisū
Kalaissi. Na‘e fakafoki mai ‘e Sione Papitaiso kuo toetu‘ú
‘a e mafai ki papitaiso ‘i he fakaku ke fakamolemole‘i ‘a e
ngaahi angahalá. Na‘e hanga ‘e ha toko tolu ‘i he fuofua
kau ‘Apostolo ‘e toko hongofulu mā uá—Pita, Sémisi,
mo Sione—‘o fakafoki mai e tu‘unga fakae‘apostolo mo e
ngaahi ki ‘o e mafai lakanga fakataula‘eiki. Na‘e ômā foki
mo ha ni‘ihī kehe, ‘o kau ai ‘a ‘Ilaissi, ‘a ia na‘a ne fakafoki
mai e mafai ke fakatahua‘i e ngaahi fāmilí ke ta‘engata ‘i ha
ngaahi vā fetu‘utaki ta‘engata ‘oku ope atu ‘i he maté.

‘Oku mau fakamo‘oni foki na‘e foaki kia Siosefa Sāmitá ‘a e
me‘aoaki mo e māfimafi ‘o e ‘Otuá ke liliu ha lekooti faka-
kuongamu‘a: ko e Tohi ‘a Molomoná—Ko ha Fakamo‘oni
‘e Taha ‘o Sisū Kalaissi. ‘Oku fakakau ‘i he ngaahi peesi
‘o e fakamatala toputapú ni ha fakamatala ki he ngāue
fakafaifekau fakataautaha ‘a Sisū Kalaissi ‘i he lotolotonga
‘o e kakai ‘i he Hemisifia Hihifó, hili pē ‘Ene Toetu‘ú.

‘Oku aiko‘i ai e taumu‘a ‘o e mo‘ui mo fakamatala‘i e tokateline ‘o Kalaissi, ‘a ia ‘oku fakatefito ai e taumu‘a ko ia. ‘I he‘ene hoko ko ha folofola tokoni ki he Tohi Tapú, ‘oku fakamo‘oni ‘a e Tohi ‘a Molomoná ko e fa‘ahinga kotoa pē ‘o e tangatá ko ha ngaahi foha mo e ngaahi ‘ofefine kinautolu ‘o ha Tamaí ‘i Hēvani ‘ofa, ‘oku ‘i ai Ha‘ane palani fakalangi ki he‘etau mo‘ui, pea ‘oku folofola mai foki Hono ‘Alo ko Sisū Kalaissi ‘i he kuongá ni ‘o hangē ko ia ‘i he kuonga mu‘á.

‘Oku mau fakahā ko e Siassi ‘o Sisū Kalaissi ‘o e Kau Mā‘oní‘oní ‘i he Ngaahi ‘Aho Kimui Ní ‘a ia na‘e fokotu‘u ‘i he ‘Aho 6 ‘o ‘Epeleli 1830, ko hono fakafoki mai ia ‘o e Siassi ‘o Kalaissi ‘i he Fuakava Fo‘ou. ‘Oku fakava‘e ‘a e Siassi ni ‘i he mo‘ui haohaoa ‘o hono fungani makatulikí, ‘a Sisū Kalaissi mo ‘Ene Fakalelei ta‘efakangatangata mo e Toetu‘u mo‘oní. Kuo toe ui ‘e Sisū Kalaissi ha kau ‘Apostolo mo foaki kiate kinautolu e mafai ‘o e lakanga fakataula‘eiki. ‘Oku Ne fakaafe‘i kinautolu kotoa ke ha‘u kiate Ia mo Hono Siassi, ke ma‘u e Laumālie Mā‘oní‘oní, ngaahi ouau ‘o e fakamo‘u, mo ma‘u e fiefia ‘oku tu‘uloá. Kuo ‘osi eni ha ta‘u ‘e uangeau talu mei hono kamata‘i ‘i he ‘Otuá ko e Tamaí mo Hono Alo ‘Ofa‘anga ko Sisū Kalaissi ‘a e Fakafoki Mai ko ‘ení ‘o e ontoongolelei. Kuo tali ‘e he laui miliona ‘i he funga ‘o e māmāni ‘a e ‘ilo ki he ngaahi me‘a ko ‘ení ne kikite‘i ‘e hokó.

‘Oku mau fakahā loto-fiebia ‘oku laka ki mu‘a hono Fakafoki Mai ‘o e ontoongolelei ne tala‘ofá, ‘i he hokohoko atu hono ma‘u ‘o e fakahā. He ‘ikai ke toe tatau ‘a e māmāni, he ‘e hanga ‘e he ‘Otuá ‘o “[tānaki] fakataha ‘a e me‘a kotoa pē ‘ia Kalaissi” (Efesō 1:10).

‘I he loto‘apasia mo e loto-hounga‘ia, pea ‘i he‘emau hoko ko ‘Ene kau ‘Apostoló, ‘oku mau fakaafe‘i ‘a e kakai kotoa pē ke nau ‘ilo—‘o hangē ko ia ‘oku mau ‘iló—‘oku fakaava mai ‘a e ngaahi langí. ‘Oku mau fakamo‘oni‘i ‘oku fakahā mai ‘e he ‘Otuá Hono finangaló ki Hono ngaahi foha mo e ngaahi ‘ofefine ‘ofeiná. ‘Oku mau fakamo‘oni ko kinautolu ‘oku nau aiko ‘i he fa‘a lotu ‘a e pōpoaki ‘o hono Fakafoki Mai ‘o e ontoongolelei pea ngāue ‘i he tu‘u, ‘e tāpuckina kinautolu ke nau ma‘u ha‘anau fakamo‘oni ki hono fakalangí pea ki hono tau-
mu‘a ke teuteu‘i ‘a e māmāni ki he tala‘ofa ‘o e Ha‘ele ‘Anga Ua Mai ‘a hotau ‘Eiki mo e Fakamo‘ui ko Sisū Kalaissi.

Talateu ki he Fakataukei Fakatokāteliné

'I he Tohi 'a Molomoná, na'e ako'i 'e he palofita ko Hilamaní ki hono ongo fohá, "“Oku makatu'unga 'i he maka 'o hotau Huhu'i, 'a ia ko Kalaisi ko e 'Alo 'o e 'Otuá, kuo pau ke mo langa ai homo makatu'unga” (Hilamani 5:12). Ko hono langa ha makatu'unga 'ia Sisú Kalaisí—‘a ia 'oku kau ai e mahinó, tuí, mo mo'ui 'o fakataua mo 'Ene tokāteliné—te ne fakaloloto 'etau ulú mo e tukupáá 'i he'etau hoko ko 'Ene kau ákongá, malu'i kitautolu mei he ngaahi ivi takiékina 'o e fili, pea tokoni'i kitautolu ke faiatuekina ai e ni'ihi kehé.

Ko e taha 'o e ngaahi founiga te tau lava'i ai 'ení ko hono ako fakataha fakahokohoko e folofoló fakataha mo e kalasí. Ko e founiga 'e taha 'oku tau langa ai hotau makatu'ungá 'ia Sisú Kalaisí mo 'Ene tokāteliné 'oku fakafou ia 'i he ngâue 'oku ui ko e Fakataukei Fakatokāteliné.

'Oku fakatefito e Fakataukei Fakatokāteliné 'i ha ola 'e ua:

1. *Ako mo faka'aonga'i e ngaahi tefito'i mo'oni fakalangi' ki hono ma'u 'o e 'ilo fakalaumálíé. Kuo fakahá mai 'e he Tamai Hévaní 'a e ngaahi tefito'i mo'oni ki hono ma'u 'o e 'ilo fakalaumálíé. 'Oku kau 'i he ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení 'a e ngâue 'i he tuí, vakai'i e ngaahi fakakaukau mo e ngaahi fehu'i 'oku 'i ai ha fakakaukau ta'engatá, pea fekumi ki ha mahino lahi ange 'o fakafou 'i he ngaahi ma'u'anga tokoni fakalangi kuo tuku atú. 'Oku tau fakatupulaki 'a*

e fakataukei fakatokāteliné 'i he'etau mo'ui 'aki e ngaahi tefito'i mo'oni ko 'ení lolotonga e kalasí pea 'i tu'a 'i he kalasí mo fekumi ki he tali ki ha ngaahi fehu'i fakatokāteline, fakatautaha, fakasōsiale mo fakahisitoliá 'i ha founiga 'oku nau fakaafe'i ai 'a e Laumálie Má'oni' oní ke fakamálolahia 'etau tui ki he Tamai Hévaní mo Sisú Kalaisí.

2. *Taukei 'i he ngaahi potufolofola fakataukei fakatokāteliné mo e tokāteliné 'o eongoongolelei 'o Sisú Kalaisí 'oku nau ako'i. 'Oku a'usia 'a e ola ko 'ení 'aki hono:
 - a. 'Ilo'i 'a e tokāteliné na'e ako'i 'i he ngaahi potufolofola fakataukei fakatokāteliné.
 - b. Fakamatala'i mahino 'a e tokāteliné 'o faka'aonga'i e ngaahi potufolofola fakataukei fakatokāteliné 'oku fekau'aki mo iá.
 - c. Ko hono lava 'o manatu'i mo 'ilo'i 'a e ngaahi potufolofola fakataukei fakatokāteliné mo ako ma'uloto 'a e ngaahi kupu'i lea mahu'inga 'o e folofoló.
 - d. Ko hono faka'aonga'i e tokāteliné 'o eongoongolelei 'o Sisú Kalaisí mo e ngaahi tefito'i mo'oni 'o e ma'u 'o e 'ilo fakalaumálíé 'i he'e-tau ngaahi fili faka'ahó pea 'i he'etau ngaahi tali ki he ngaahi palopalema mo e ngaahi fehu'i fakatokāteline, fakatautaha, fakasōsiale, mo fakahisitoliá.*

Ko Hono Ma'u 'o e 'Ilo Fakalaumālié

Ko e 'Otuá 'a e Tupu'anga 'o e
Mo'oni Kotoa Pē

1. 'Oku 'afio'i 'e he 'Otuá 'a e me'a kotoa pea ko Ia 'a e tupu'anga 'o e mo'oni kotoa pē. Koe'uhí 'oku 'ofa 'a 'etau Tamai Hēvaní 'iate kitautolu mo finangalo ke tau fakalakalaka ke tau hoko 'o hangé ko Iá, kuó Ne poupou'i kitautolu ke "fekumi ki he 'ilo, 'io, 'i he aka pea 'i he tui foki" (Tokateline mo e Ngaahi Fuakava 88:118). 'I he'etau fekumi ki he mo'oni, 'e lava ke tau falala kakato kiate Ia, 'o falala ki Hono potó, 'Ene 'ofá, ma Hono málöhí ke ako'i mo tāpūaki'i kitautolu. Kuo tala'ofa 'e he 'Otuá ke fakahá 'a e mo'oni ki hotau 'atamaí mo hotau lotó 'o fakafou 'i he Laumálie Mā'oni'oni kapau te tau fekumi faivelenga kiate Ia.

2. Kuo aka'i mai 'e he Tamai Hēvaní 'a e founiga ke ma'u ai e 'ilo fakalaumālié ke tokoni kiate kitautolu. Kuó Ne fokotu'u 'a e ngaahi tu'unga kuo pau ke tau muimui ai kae lava ke ma'u 'a e 'ilo ko iá. 'Oku fie ma'u 'e he sipinga 'a e 'Otuá kuo fakanofo fakalangí ke tau ma'u ha holi mo'oni ke 'ilo 'a e mo'oni pea tau loto fiemálie ke mo'ui 'o fakatatau ki he me'a ko ia kuó Ne fakahá. 'E tataki kitautolu 'e he holi fakamātoatótō ke fekumi ki he mo'oni 'o fakafou 'i he lotú pea ako fakamaatoato 'a e folofola 'a e 'Otuá.

3. Taimi 'e ni'ihí 'e lava ke tau ma'u ha fakamatala fo'ou pe ngaahi fehu'i fekau'aki mo e tokateliné,

ngaahi founiga ngāué, pe ko e hisitölia 'o e Siasi 'oku ngali faingata'a ke mahinó.

Ko e konga mahu'inga 'o 'etau feinga ke ako 'a e mo'oni ko hono fai ha ngaahi fehu'i pea fekumi ki he talí. Mahalo ko e ni'ihí 'o e ngaahi fehu'i te tau fakakaukau ki aí ko e ue'i 'a e Laumálie Mā'oni'oni. 'Oku totonu ke fakakaukau ko e ngaahi fehu'i kuo ue'i fakalaumālié ko ha ngaahi ma'afaoaki ia mei he 'Otuá 'oku nau 'omi ha ngaahi faingamálie ke tau fakatupulaki ai 'etau mahinó pea fekamáloha ai 'etau loto fakapapau 'oku finangalo 'a e 'Eikí ke ako'i kitautolu. Ko e hā pē e tupu'anga 'o e ngaahi fehu'i, kuo fāitāpuekina kitautolu 'aki e malava ko ia ke fakakaukau mo faka'uhinga'i mo ma'u e ivi tākiekina 'o e 'Eikí, ke fakamaama hotau 'atamaí mo fakaloloto e mahino 'oku tau ma'u. 'E uesia lahi 'e he tō'onga fakakaukau mo e taumu'a 'oku tau fai 'aki ha ngaahi fehu'i pea fekumi ki he talí, 'a 'etau malava ke ako 'i he Laumálie Mā'oni'oni.

4. 'E lava 'e he ngaahi tefito'i mo'oni 'e tolu ko 'ení 'o tataki kitautolu 'i he'etau feinga ke ako mo mahino e mo'oni ta'engatá pea mo fakalelei'i e ngaahi fehu'i mo e palopalemá:

- Ngāue 'i he tuí.
- Vakai'i e ngaahi fakakaukau mo e ngaahi fehu'i 'aki ha fakakaukau 'oku ta'engatá.
- Fekumi ki ha mahino lahi ange 'o fakafou 'i he ngaahi ma'u'anga tokoni kuo fokotu'u fakalangí.

Tefito'i Mo'oni 1: Ngāue 'i he Tui

5. 'Oku tau ngāue 'i he tui 'i he taimi 'oku tau fili ai ke falala ki he 'Otuá pea 'uluaki tafoki kiate Ia 'i he lotu fakamātoato, aka 'Ene ngaahi akonakí, mo talangofua ki He'ene ngaahi fekaú.
6. 'I he'etau feinga ke fakatupulaki 'a e mahino 'oku tau ma'u pea fakalelei'i ha ngaahi palopalema, 'oku mahu'inga ke tau falala ki he fakamo'oni 'a ia kuo tau 'osi ma'u kau kia Sisū Kalaisí, Fakafoki Mai 'o 'Eneongoongolelé, mo e ngaahi akonaki 'o 'Ene kau palōfita kuo fakanofó. Na'e 'ako'i 'e 'Eletā Señili R. Hōlani 'o e Kōlomo 'o e Kau 'Aposteto 'e Toko Hongofulu Mā Uá 'o pehē: "I he hoko mai 'a e ngaahi taimi peheé pea hoko mo e palopalemá, pea 'ikai ma'u vave hano fakalelei'i, *pikitai ki he me'a kuó ke 'osi 'ilo pea tu'u ma'u kae 'oua kuo ma'u ha 'ilo lahi ange*" ("Eiki, 'Oku Ou Tui," *Liahona*, Mē 2013, 94). Kuo fakaafé'i kitautolu 'e he 'Eiki Tonu ke tau "sio pē kiate [Ia] 'i he fakakaukau kotoa pē; 'oua 'e tāla'a, 'oua 'e manavahe" (Tokateline mo e Ngaahi Fuakava 6:36)
7. Lolutonga e taimi 'oku 'ikai ke tau lava ai 'o ma'u vave ha tali ki he'etau ngaahi fehu'i, 'oku tokoni ke manatu'i neongo kuo fakahā mai 'e he Tamai Hēvaní e me'a kotoa 'oku fie ma'u ki hotau fakamo'u, ka kuo te'eki ai ke Ne fakahā mai 'a e mo'oni kotoa pē. 'I he hokohoko atu 'etau feinga ke ma'u ha tali, kuo pau ke tau mo'u 'aki e tuí—'o falala 'e faifai pē pea te tau ma'u 'a e ngaahi tali 'oku tau fekumi ki aí. 'I he'etau tauhi faivelenga ki he mo'o-ní mo e maama kuo tau ma'u, te tau ma'u 'o lahi ange. 'Oku fa'a hoko mai e tali ki he'etau ngaahi fehu'i mo e ngaahi lotú 'i he "otu lea ki he 'otu lea, 'a e akonaki ki he akonaki" (2 Nifai 28:30).

Tefito'i Mo'oni 2: Vakai'i e Ngaahi Fakakaukaú mo e Ngaahi Fehu'i 'aki ha Fakakaukau 'Oku Ta'engata

8. Ke vakai'i 'a e ngaahi fakakaukaú, fehu'i mo e ngaahi palopalema fakasōsilá 'aki ha fakakaukau 'oku ta'engatá, tau fakakaukau'i kinautolu 'i hono 'uhinga 'i he palani 'o e fakamo'u mo e ngaahi akonaki 'a e Fakamo'u. 'Oku tau fekumi ki he tokoni 'a e Lau-mālie Mā'oni'oní kae lava ke tau vakai ki ha ngaahi me'a 'o hangē ko e 'afio ki ai 'a e 'Eiki. 'Oku faka'atā ai hení ke tau liliu 'a e fehu'i (ke kehe 'a e fakakaukau ki he fehu'i) pea vakai ki he ngaahi fakakaukaú 'o makatu'unga 'i he ngaahi tu'unga mo'u 'o e mo'oni 'a e 'Eiki kae 'ikai ko hono tali e ngaahi fakakaukau pe mahalo 'a e māmaní. Te tau lava 'o fai 'ení 'aki hono fai ange e ngaahi fehu'i hangē ko 'ení, "Ko e hā 'oku ou 'osi 'ilo fekau'aki mo e Tamai Hēvaní, 'Ene palaní, mo 'Ene founiga ngāue ki He'ene fanaú?" pea "Ko e hā e ngaahi akonaki 'o eongoongolelé 'oku fekau'aki mo iá, pe fakamahino'i e fakakaukau pe palopalema ko 'ení?"
9. Mahalo 'e fie ma'u ke vakai'i foki mo e ngaahi fehu'i 'oku fekau'aki mo e ngaahi me'a fakahisitōliá 'aki ha fakakaukau 'oku ta'engatá. 'I he'etau nofo ma'u ki he'etau falala ki he'etau Tamai Hēvaní mo 'Ene palani 'o e fakamo'u, 'oku tau lava 'o vakai lelei ange ki he ngaahi me'a 'oku fai ki ai 'a e hohā'a. 'E ala tokoni ke vakai'i e ngaahi fehu'i fakahisitōliá 'i he 'uhinga fakahisitōlia totonú 'aki hono fakakaukau'i 'a e 'ulungaanga fakafonuá mo e ngaahi me'a angamaheni 'o e taimi ko iá kae 'ikai ko hono fakatatau ki he ngaahi fakakaukau mo e ngaahi to'onga fakakaukau lolotóngá.
10. 'Oku mahu'inga ke manatu'i 'oku 'ikai 'omi 'e he ngaahi fakamatala fakaikiiki fakahisitōliá 'a e mālohi faifakamo'u 'o e ngaahi ouaú, fuakavá, mo e tokateliné. 'Oku hangē hono tohoaki'i 'e he ngaahi fakamatala fakaikiiki 'oku 'ikai ke loko mahu'ingá 'o 'ikai fakatokanga'i ai e mana 'o hono Fakafoki Mai 'o e Ongooongolelé, ko hono fakamoleki ha taimi ke sivisivi'i ha puha ná'e fa'o ai e me'a/ofá kae tukunoa'i e fakafo'o 'o e me'a/ofá 'iate ia peé.

Tefito'i Mo'oni 3: Fekumi ki ha Mahino Lahi Ange 'o Fakafou i he Ngaahi Ma'u'anga Tokoni Kuo Fokotu'u Fakalangí

11. Kuo fokotu'u 'e he 'Eikí ha ngaahi ma'u'anga tokoni ko ha konga 'o e ngaahi founa kuó Ne 'omi ki hono ma'u ha 'ilo fakalaumalié, peá Ne fakahaa'i ai 'a e mo'oní mo e fakahinohino ki He'ene fānáu. 'Oku kau 'i he ngaahi ma'u'anga tokoni ko 'ení 'a e maaama 'o Kalaisí, Laumálie Mā'oni'oní, folofolá, mātu'a, mo e kau taki 'o e Siasí. 'Oku hoko 'a e Kau Palesitenisi 'Uluakí mo e Kōlomu 'o e Kau 'Apostolo 'e Toko Hongofulu Mā Uá—'a e kau palofita 'a e 'Eikí 'i he māmāni he 'aho ní—ko ha ma'u'anga tokoni mahu'inga ia 'o e mo'oní. Kuo fili mo fakanofo 'e he 'Eikí 'a e ni'ihi fakafo'ituitui ko 'ení ke nau lea Ma'ana.
12. Te tau toe lava foki ke ako ki he mo'oní 'i ha ngaahi ma'u'anga tokoni falala'anga kehé. Ka neongo íá, 'oku totonu ke tokanga 'a e kau fekumi fakamātoato ki he mo'oní telia 'a e ngaahi ma'u'anga fakamatala ta'efalala'angá. 'Oku tau mo'ui 'i ha kuonga 'oku "ui 'a e koví ko e lelei, mo e leleí ko e kovi" 'e he tokolahi ('Isaia 5:20). Ko Sétane 'a e tamai 'o e ngaahi loí pea 'okú ne feinga ke fakakehe'i 'a e mo'oní mo fakalotoa kitautolu ke tau tafoki mei he 'Eikí mo 'Ene kau tamaio'eiki kuo fakanofó. 'E lava ke malu'i kitautolu mei he fakamatala halá pea mo kinautolu 'oku nau feinga ke faka'auha 'etau tuí 'aki hono ako ke 'ilo'i pea faka'ehi'ehi mei he ngaahi ma'u'anga tokoni 'oku ta'efalala'angá. 'I he'etau fekumi ki he tokoni 'a e Laumálie Mā'oni'oní pea hanga ki he ngaahi ma'u'anga tokoni fakalangi 'a e 'Eikí ki ha tali mo ha fakahinohinó, 'e lava ke fai'tapuekina kitautolu ke tau fakafakehehe'i 'a e mo'oní mei he halá. Te tau lava 'o falala ki he tala'ofa 'a e 'Eikí, "'i he mālohi 'o e Laumálie Mā'oni'oní te mou lava ai ke 'ilo'i hono mo'oní 'o e ngaahi me'a kotoa pē" (Molonai 10:5).

Tokoni'i e Ni'ihi Kehé Ke Nau Ma'u 'a e 'Ilo Fakalaumalié

13. Te tau tokoni'i fefé 'aki hotau lelei tahá 'a e ni'ihi kehe 'oku omi ke fai mai ha ngaahi fehu'i pe fie 'ilo ki he tokateline 'o e Siasí, ngaahi founa ngāué, pe hisitoliá, 'i he'enau fekumi ki he mo'oní? Ko ha ngaahi founa 'ení 'e lava ke tau tokoni ai kiate kinautolu:
14. *Fakafanongo fakalelei pea 'i he fa'a lotu.* Fakafanongo tokanga kimú'a peá ke toki talí, feinga ke fakamahino pea mahino kiate koe 'a e ngaahi fehu'i totonu 'oku nau fái. Fakakaukau lelei pea feinga ke mahino 'a e taumu'a mo'oní 'o 'enau ngaahi fehu'i, 'enau ngaahi ongó mo 'enau tuí. Lotua ke ma'u ha fakahinohino fekau'aki mo e founa lelei taha te ke lava 'o tokoni'i 'a kinautolu 'oku 'i ai 'enau ngaahi fehu'i.
15. *Ako'i mo fakamo'oní'i e ngaahi mo'oní 'o e ongoongo-lelei.* Vahevahe 'a e ngaahi akonaki 'oku 'aongá mei he folofolá mo e kau palofita 'o onopóni mo e founa ne nau liliu ai ho'o mo'u. Tokoni kiate kinautolu 'oku mou talanoá ke vakai'i pe toe fakalelea 'enau ngaahi fehu'i 'i he 'uhinga 'o e ongoongo-lelei mo e palani 'o e fakamo'uí.
16. *Fakaafe'i kinautolu ke nau ngāue 'i he tui.* Manatu'i 'oku fie ma'u 'e he 'Eikí ke tau fekumi ki ha 'ilo fakalaumalié ma'atautolu. Kuo pau ai ke tau fakaafe'i ha ni'ihi kehe ke ngāue 'i he tui 'o fakafou 'i he lotu, talangofua ki he ngaahi fekau, mo e ako fakamātoato 'o e folofola 'a e 'Otuá, 'o faka'aonga'i e ngaahi ma'u'anga tokoni fakalangi kuo 'omí, tau-tautefito ki he Tohi 'a Molomoná. Kapau 'e 'aonga, poupou'i kinautolu ke fakamanatu ha ngaahi a'usia ne nau ma'u 'i he taimi ne nau ongo'i ai 'a e Laumálie Mā'oni'oní pea pikitai ki he ngaahi mo'oní ta'engata kuo nau akó kae 'oua kuo ma'u ha toe 'ilo lahi ange.
17. *Muimui'i.* Tokoni ke kumi e talí, pea muimui'i ia 'aki ha'o vahevahé 'a e me'a 'okú ke akó. Te mou lava foki 'o kumi fakataha e ngaahi talí. Fakahaa'i ha loto-falala ki he tala'ofa 'a e 'Eikí ke 'omi ha fakahā fakatāutahá.

Ngaahi Potufolofola Fakataukei Fakatokāteliné mo e Ngaahi Kupu'i Lea Mahu'inga Fakafolofolá ki he Kalasi Takitaha

Fuakava Motu'á

Mōsese 1:39: "Ko 'eku ngāuē 'eni mo hoku nāu—ke fakahoko 'a e mo'ui ta'e-fa'a-mate mo e mo'ui ta'engata 'a e tangatá."

Mōsese 7:18: "Na'e ui 'e he 'Eikí 'a hono kakaí ko Saione, koe'uhí he na'a nau loto-taha mo fakakau-kau taha."

'Épalahame 2:9-11: Na'e tala'ofa 'a e 'Eikí kia 'Épalahame 'e 'i hono hakó hono "ave 'i honau nimá 'a e ngāue mo e Lakanga Fakataula'eiki ko 'ení ki he ngaahi pule'anga kotoa pē."

'Épalahame 3:22-23: 'I he'etau hoko ko e ngaahi laumālié "na'e fakatupu [kitautolu] 'i he te'eki ai ke 'i ai 'a e māmāná."

Sēnesi 1:26-27: "Na'e ngaohi 'a e tangatá 'e he 'Otuá 'i hono tataú."

Sēnesi 2:24: 'E . . . pikitai ['a e tangatá] ki hono 'unohó: pea te na kakano taha pē."

Sēnesi 39:9: "'E fēfē 'eku fai 'a e hala lahí ni, ke u halā ia ai ki he 'Otuá?"

'Ekesōtosi 20:3-17: Ko e Ngaahi Fekau 'e Hongofulú

Sosiuia 24:15: "Mou fili he 'ahó ni 'ia te mou tauhí."

Saame 24:3-4: "Ko hai 'e tu'u 'i hono potu mā'oni-'oni? Ko ia 'oku nima ma'a, mo loto mā'oni'oní."

Ngaahi Lea Fakatātā 3:5-6: "Falala ki [he 'Eikí] 'aki ho lotó kotoa . . . pea 'e fakatonutonu 'e ia ho ngaahi 'alu'angá."

'Isaia 1:18: "Neongo 'a e tatau ho'omou angahalá mo e kula 'aho'ahó, 'e hoko ia ke hinehina 'o hangē ko e 'uha hina ekiaki."

'Isaia 5:20: "Mala'ia 'a kinautolu 'oku ui 'a e koví ko e lelei, mo e lelei ko e kovi."

'Isaia 29:13-14: Ko hono Fakafoki Mai 'o e Oongoongo-lelei ko ha "ngāue fakaofo mo lahi."

'Isaia 53:3-5: "Ko e mo'oni kuo to'o [e Sisū Kala-isij] kiate ia 'a 'etau ngaahi vaiváí, 'o ne fua 'etau ngaahi mamaíhí."

'Isaia 58:6-7: Ko e ngaahi tāpuaki 'o ha 'aukai totonu

'Isaia 58:13-14: "Ta'ofi . . . pea 'oua na'a fai ki ho lotó 'i hoku 'aho mā'oni'oní; peá ke ui 'a e 'aho tapú ko e fakafiefia."

Selemaia 1:4-5: "'I he he'eki ai te u fakatupu koe 'i he fatú . . . na'a ku [...] tu'utu'uni koe, ko e palōfita ki he ngaahi pule'angá."

'Isikeli 3:16-17: Ko e palōfítá "ko e le'o ki he fale 'o 'Isilelí."

'Isikeli 37:15-17: Ko e Tohi Tapú mo e Tohi 'a Molo-moná "e hoko ia 'o taha pē 'i ho nimá."

Taniela 2:44-45: 'E fokotu'u 'e he 'Otuá "ha pule'angá, 'a ia 'e ikai 'auha 'o lauikuonga."

'Amosí 3:7: "[Ko e 'Eikí] ko e 'Otua . . . ['okú ne] faka-hā ['ene ngaahi me'a liló] ki he'ene kau tamaio'eikí ko e kau palōfítá."

Malakai 3:8-10: Ko e ngaahi tāpuaki 'o e totongi vahehongofulú

Malakai 4:5-6: Ko 'Ilaisia "te ne liliu 'a e . . . loto 'o e fānaú ki he'enau mātu'a."

Fuakava Fo'oú

Mātiu 5:14-16: "Tuku ke ulo pehē ho'omou māmā 'i he 'ao 'o e kakaí."

Mātiu 11:28-30: "Ha'u kiate au 'a kimoutolu kotoa pē 'oku feinga mo mafasia, pea te u foaki 'a e fiemālié kiate kimoutolu."

Mātiu 16:15-19: Na'e folofola 'a Sisū, "Te u 'atu kiate koe 'a e ki 'o e pule'angá."

Mātiu 22:36-39: "Ke ke 'ofa ki he 'Eikí ko ho 'Otuá. . . Ke ke 'ofa ki ho kaungā'apí."

Luke 2:10-12: "I he 'aho ní kuo 'alo'i kiate kimoutolu he kolo 'o Tēvitá, ha Fakamo'ui ko Kalaisi ko e 'Eikí."

Luke 22:19-20: Na'e fekau 'e Sisū Kalaisi, ke ma'u 'a e sākalamēniti "ko e fakamanatu kiate au."

Luke 24:36-39: "He 'oku 'ikai kakano mo hui ha laumālie, 'o hangē ko ia 'oku mou 'ilō ni 'iate aú."

Sione 3:5: "Kapau 'e 'ikai fanau'i 'a e tangatá 'i he vaí pea mo e Laumālié, 'e 'ikai 'aupito fa'a hū ia ki he pule'anga 'o e 'Otuá."

Sione 3:16: "He na'e 'ofa pehē 'a e 'Otuá ki māmani na'a ne foaki hono 'Alo tofu pē 'e taha na'e fakatupú."

Sione 7:17: "Pea ko ia ia 'e fai ki hono finangaló, te ne 'ilo 'a e akonáki."

Sione 17:3: "Pea ko 'eni 'a e mo'ui ta'engatá, ko 'enau 'ilo koe ko e 'Otuá mo'oni pē taha, mo Sisū Kalaisi."

1 Kolinitō 6:19-20: "Ko homou sinó ko e fale tapu 'o e Laumālie Mā'oni'oni."

1 Kolinitō 11:11: "'Oku 'ikai ai 'a e tangatá kae 'i he fefiné, pea 'oku 'ikai ai 'a e fefiné kae 'i he tangatá, 'i he 'Eikí."

1 Kolinitō 15:20-22: "'Oku hangē 'oku mate kotoa pē 'ia 'Ātamá, 'e pehē foki 'e mo'ui kotoa pē 'ia Kalaisi."

1 Kolinitō 15:40-42: 'I he Toetu'ú, 'oku 'i ai 'a e ngaahi nānau 'e tolū.

'Efesō 1:10: "I he kakato 'o e ngaahi kuongá na'a ne tu'utu'uni, ke ne fakakātoa fakataha 'a e me'a kotoa pē 'ia Kalaisi."

'Efesō 2:19-20: 'Oku fokotu'u 'a e Siasi "ki he tu'unga 'a e kau 'aposetolo mo e kau palōfita, ko honu fu'u maka tuliki 'a Sisū Kalaisi pē."

2 Tesalonaika 2:1-3: "'A e 'aho 'o Kalaisi . . . 'e 'ikai hoko 'a e 'aho ko iá, 'o kapau 'e 'ikai tomu'a hoko 'a e liliu koví."

2 Timote 3:15-17: "[Ko e] ngaahi tohi mā'oni'oni . . . 'oku fa'a fakapoto koe ki he fakamo'ui."

Hepelū 12:9: Ko e Tamai Hēvaní koe "Tamai 'o e ngaahi laumālié."

Semisi 1:5-6: "Ka ai hamou taha 'oku masiva 'i he potó, ke kole 'e ia ki he 'Otuá."

Semisi 2:17-18: "Tui, kapau 'oku 'ikai 'i ai 'a e ngaahi ngāué, 'oku mate ia."

1 Pita 4:6: "Na'e malanga 'aki ai 'a eongoongolelei kiate kinautolu foki kuo maté."

Fakahā 20:12: "Pea na'e fakamāu'i 'a e pekiá . . . 'o fakatatau ki he'enu ngaahi ngāué."

Tohi 'a Molomoná

1 Nīfai 3:7: "Te u 'alu 'o fai 'a e ngaahi me'a kuo fekau 'e he 'Eikí."

2 Nīfai 2:25: "Na'e hinga 'a 'Ātamá koe'uhí ke 'i ai 'a e fa'ahinga 'o e tangatá; pea 'oku 'i ai 'a e fa'ahinga 'o e tangatá koe'uhí ke nau ma'u 'a e fiefiá."

2 Nīfai 2:27: "'Oku nau tau'atāina ke fili 'a e tau'atāiná mo e mo'ui ta'engatá . . . pe . . . pōpulá mo e maté."

2 Nīfai 26:33: "'Oku tatau 'a e kakai fulipē 'i he 'ao 'o e 'Otuá."

2 Nīfai 28:30: 'E foaki 'e he 'Otuá "ki he fānau 'a e tangatá 'a e 'otu lea ki he 'otu lea, 'a e akonaki ki he akonaki."

2 Nīfai 32:3: "Keinanga 'i he ngaahi folofola 'a Kalaisi; he vakai, 'e fakahā kiate kinoutolu 'e he ngaahi folofola 'a Kalaisi 'a e ngaahi me'a kotoa pē 'oku tototonu ke mou fái."

2 Nīfai 32:8-9: "'Kuo pau ke mou lotu ma'u ai pē."

Mōsaia 2:17: "'O ka mou ka 'i he tauhi 'o homou kāingá, 'oku mou 'i he tauhi pē 'o homou 'Otuá."

Mōsaia 2:41: "[Ko] kinautolu 'oku tauhi 'a e ngaahi fekau 'a e 'Otuá . . . 'oku nau monu'ia 'i he me'a kotoa pē."

Mōsaia 3:19: "Li'aki 'a e tangata fakakakanó kae hoko ko ha tangata mā'oni'oni 'i he fakalelei 'a Kalaisi ko e 'Eikí."

Mōsaia 4:9: "Tui pē ki he 'Otuá; . . . tui 'okú ne ma'u 'a e poto kotoa."

Mōsaia 18:8-10: Ke "papitaiso 'a kimoutolu 'i he huafa 'o e 'Eikí, ko e fakamo'oni . . . kuo mou fai ha fuakava mo ia."

'Alamā 7:11-13: "Pea te ne há'ele atu, 'o kātaki'i 'a e ngaahi mamahi mo e ngaahi faingata'a pea mo e ngaahi 'ahi'ahi kehekehe kotoa pē."

'Alamā 34:9-10: "Kuo pau ke fai ha fakalelei, . . . ko ha feilauau tā'e-fakangatangata mo tā'engata."

'Alamā 39:9: "[Oua 'e] toe muimui 'i he ngaahi holi 'a ho matá."

'Alamā 41:10: "Kuo te'eki ai hoko 'a e faiangahalá ko e fiefia"

Hilamani 5:12: "Oku makatu'unga 'i he maka 'o hotau Huhu'i . . . kuo pau ke mo langa ai homo makatu'ungá."

3 Nifai 11:10-11: "Kuó u fai ai 'a e me'a kotoa pē kuo finangalo 'a e Tamaí ke u fai talu mei he kamata'angá."

3 Nifai 12:48: "Ke mou haohaoa 'o hangē pē ko aú, pe hangē ko e haohaoa ho'omou Tamai 'a ia 'oku 'i he langi."

3 Nifai 27:20: "Ha'u kiate au 'o papitaiso . . . koe'uhí ke fakamā'oni'i'oni'i 'a kimoutolu 'i he ma'u 'o e Laumālie Mā'oni'oni."

Eta 12:6: "Oku 'ikai te mou ma'u ha fakamo'oni kae 'oua kuo hili hono 'ahi'ahi'i 'o ho'omou tuí."

Eta 12:27: "Kapau 'e ha'u kiate au 'a e tangatá . . . te u liliu 'a e ngaahi me'a vaivá ko e mālohi kiate kinautolu."

Molonai 7:45-48: "Ko e manava'ofá 'a e 'ofa haohaoa 'a Kalaisi."

Molonai 10:4-5: "Mou kole 'i he loto-fakamātoato, mo e loto-mo'oni, 'o ma'u 'a e tui kia Kalaisi . . . [pea] 'i he mālohi 'o e Laumālie Mā'oni'oni te mou lava ai ke 'ilo'i hono mo'oni 'o e ngaahi me'a kotoa pē."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakavá mo e Hisitōlia 'o e Siasí

Siosefa Sāmita—Hisitōlia 1:15-20: Na'e mamata 'a Siosefa Sāmita ki he "Tangata 'e toko ua, 'a ia ko hona ngingilá mo e nāunaú 'oku 'ikai fa'a lava ke mafakamatala'i."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 1:30: "Ko e Siasi mo'oni mo mo'ui pē taha."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 1:37-38: "Neongo pē ko e fai ia 'i hoku le'o pē 'o'okú pe 'i he le'o 'o 'eku kau tamaio'eikí, 'oku tatau ai pē."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 6:36: "Sio pē kiate au 'i he fakakauau kotoa pē; 'oua 'e tāla'a, 'oua 'e manavahé."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 8:2-3: "Te u fakahā kiate koe 'i ho 'atamaí pea 'i ho lotó, 'i he Laumālie Mā'oni'oni."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 13:1: 'Oku ma'u 'e he Lakanga Taula'eiki Faka'Eloné "a e ngaahi ki 'o e tauhi mai 'a e kau 'āngeló, pea mo e ontoongolelei 'o e fakatomalá, pea mo e papitaisó."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 18:10-11: "'Oku mahu'inga lahi 'a e ngaahi laumālié 'i he 'ao 'o e 'Otuá."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 18:15-16: "Hono 'ikai ke lahi ho 'omo fiefiá, 'o kapau te mo 'omi 'a e ngaahi laumālié tokolahí kiate au!"

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 19:16-19: "Ko au, ko [Sisū Kalaisi], kuó u kātaki'i 'a e ngaahi me'a ni ma'a e kakai kotoa pē."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 21:4-6: Ko e lea 'a e palofitá "ke mou tali 'ene leá, 'o hangē ko e lea ia mei hoku ngutu 'o'okú."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 29:10-11: "Te u fakahā au 'e au mei he langi 'i he mālohi mo e fu'u nāunau lahi . . . 'o nofo 'i he mā'oni'oni fakataha mo e tangatá 'i he māmanfi 'i ha ta'u 'e taha afe."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 49:15-17: "Kuo tu'utu'uni 'e he 'Otuá 'a e nofo malí"

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 58:42-43: "Ko ia ia kuó ne fakatomala mei he'ene ngaahi angahalá, 'oku fakamolemole'i ia."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 64:9-11: "'Oku 'eke'i meiate kimoutolu 'a ho'omou fakamolemole'i 'a e kakai kotoa pē."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 76:22-24: "'Oku fakatupu pea na'e fakatupu 'e [Sisū Kalaisi] 'a e ngaahi māmá."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 82:10: "Ko au, ko e 'Eikí, 'oku ou ha'isia, 'o ka mou ka fai 'a e me'a 'oku ou lea'akí."

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 84:20-22: “Oku fakahā ‘i hono ngaahi ouaú ‘a e mālohi ‘o e anga faka-‘Otuá.”

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 88:118: “Fekumi ki he ‘ilō, ‘io, ‘i he ako peā ‘i he tui foki.”

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 89:18-21: Ko e ngaahi tāpuaki ‘o e Lea ‘o e Potó

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 107:8: ““Oku ma‘u ‘e he Lakanga Taula‘eiki Faka-Melekisētekí . . . ‘a e mālohi mo e mafai . . . ke fakahoko ‘a e ngaahi me‘a fakalaumālié.”

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 121:36, 41-42: “Ko e ngaahi totonu ‘o e lakango fakataula‘eikí . . . ‘oku ‘ikai lava ke mapule‘i pe ngāue ‘aki [. . .] kae ngata pē ‘i he ngaahi founga ‘o e mā‘oni‘oni.”

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 130:22-23: “Oku ma‘u ‘e he Tāmaí ‘a e sino ‘o e kakano mo e hui . . . ; pehē foki mo e ‘Alō; ka [ko e] Laumālie Mā‘oni‘oni . . . ko e tokotaha ia ko e Laumālié pē.”

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 131:1-4: “[Ko e] fuakava fo‘ou mo ta‘engata ‘o e malī.”

Tokāteline mo e Ngaahi Fuakava 135:3: Ko Siosefa Sāmita na‘á ne ““omai ‘a e Tohi ‘a Molomoná, ‘a ia na‘á ne liliu ‘i he foaki mo e mālohi ‘o e ‘Otuá.”

Saati Lau Folofola Faka'ahó

Sānu-ali	Fēpueli	Mā'asi	'Epe-leli	Mē	Sune	Siulai	'Ao-kosi	Sepi-tema	Oka-topa	Nōvema	Tīsema
1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7	7
8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9
10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11	11
12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12	12
13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14	14
15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15	15
16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16	16
17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17	17
18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18	18
19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19	19
20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21	21
22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22	22
23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23	23
24	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24
25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25	25
26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26	26
27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27	27
28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28	28
29	(29)	29	29	29	29	29	29	29	29	29	29
30		30	30	30	30	30	30	30	30	30	30
31		31		31		31	31		31		31

